Slaagt Brezjnjev waar Hitler faalde?

MS Toen de Britse geograaf Sir Halford J. Mackinder in 1919 zijn visie op de toenmalige internationale verhoudingen neerlegde in zijn boek *Democratic ideals and reality*, was het vooral zijn bedoeling een ernstige waarschuwing te laten horen voor het gevaar dat de wereld op zeker moment zou kunnen worden overheerst door een roofzuchtige landmogendheid die zich ook op zee zou gaan ontwikkelen tot een onoverwinnelijke macht. De kort daarvoor geëindigde Eerste Wereldoorlog had reeds aangetoond hoe hachelijk de gevolgen konden zijn van een dramatische verstoring van het machtsevenwicht op het Europese vasteland. Toen Frankrijk onmachtig was gebleken, niet in staat het expansionistische Duitsland in toom te houden, zag het Britse imperium zich genoodzaakt de benarde bondgenoot in diens eigen land te hulp te komen om te verhinderen dat de continentale mogendheid uit Centraal-Europa zich in het bezit zou stellen van de Franse oceaanhavens en zich van die uitvalsbases uit zou gaan manifesteren in de maritieme sfeer. Gezien die recente ervaringen laat zich begrijpen dat Mackinder bovenal wilde waarschuwen voor een mogelijke reprise van die gelukkig nog bijtijds verijdelde poging: indien immers de overwinnaars zouden verzuimen de kansen op een hernieuwde agressie al op voorhand in de kiem te smoren, zou de verdere ontwikkeling van destijds nog in de kinderschoenen staande middelen als vliegtuig, tank en motortransport zeer wel kunnen uitmonden in een beslissende voorsprong voor de strijdkrachten van de continentale veroveraar.

Een profeet wordt evenwel in het eigen land gewoonlijk niet geëerd. Zijn waarschuwende stem wordt niet beluisterd en als regel wordt zijn gelijk eerst erkend nadat het onheil zich reeds heeft voltrokken. Zo verging het ook Mackinder. Het waren níét de gewaarschuwde maritieme mogendheden die zich richtten naar zijn raadgevingen, het waren integendeel de usurpators die zich als zijn beste leerlingen deden kennen. Terwijl hij toch de zeevarende naties had willen mobiliseren tegen de dodelijke dreiging van een groeiende macht op het continent, was het juist die landmogendheid die zijn lessen ter harte nam. Het nationaalsocialistische imperialisme ontwikkelde zich onmiskenbaar langs de door Mackinder geschetste lijnen, die grondig waren bestudeerd en verder uitgewerkt door professor Karl Haushofer, de grondlegger van de nieuwe wetenschap *Geopolitik* waarin geografie en internationale politiek werden geïntegreerd tot een basis voor het handelen van staten en staatslieden. Haushofer, sinds 1921 hoogleraar aan de universiteit van München, beschouwde de staat als een levend organisme welks aard het is zich uit te breiden langs de lijnen die daartoe in de geografie als het ware zijn voorbestemd; de sterke staat dient daarbij de ruimte te benutten die door de zwakkere niet kan worden opgevuld. De invloed die Haushofer — wiens militaire carrière onder Hitler met de generaalsrang werd bekroond — heeft gehad op de Duitse *geostrategie* die tot de beoogde realisatie van „Deutschland über alles in der Welt" zou moeten leiden, begon toen Hitler door zijn destijds in München studerende secretaris Rudolf Hess opmerkzaam werd gemaakt op de waardevolle theorieën van de *Geopolitiker*. De Lebensraumfilosofie, verwoord in *Mein Kampf*, het streven naar territoriale uitbreiding in Oost-Europa ter verwezenlijking van de aloude Pruisische *Drang nach dem Osten*, de naar een mondiale strategie tenderende conceptie van een machtige doorstoot via het Midden-Oosten om de over-landverbinding met de Japanse bondgenoot tot stand te brengen, het waren stuk voor stuk door Haushofer geïnspireerde doelstellingen, die hij zelf op zijn beurt weer goeddeels had ontleend aan de door Mackinder ontvouwde inzichten. Het was dan ook geenszins verwonderlijk dat de herdruk van Mackinders boek in april 1942 een voorwoord van de schrijver bevatte waarin deze opmerkte: „The German school of Geopolitics has been much debated of late, and since its founder, General Haushofer, made pointed reference in his writings to my views, it seems

well that my own statement of them should again be made publicly available".

Om nu de draagwijdte van Mackinders visie en Haushofers geostrategische adviezen te kunnen beseffen is het goed, kort samen te vatten hoe de eerstgenoemde dacht over de samenhang van geografie en politiek. Voor hem, wiens wieg in het door de zeeën omspoelde Albion had gestaan, was het duidelijk dat de wereld in wezen slechts bestaat uit tweeërlei machtsgroeperingen, te weten de zeevarenden en de landbewoners; de ontwikkelingen in de negentiende eeuw — de industriële revolutie, de wedloop om de grondstoffen en de kolonisatie van overzeese gebieden — hadden hem ervan overtuigd dat de zeevarende naties daarbij in een gunstige positie hadden verkeerd.

Anderzijds had de voortschrijdende technologie hem de ogen geopend voor het betrekkelijke van afstanden en afmetingen in een „shrinking world", en dientengevolge voorzag hij de mogelijkheid dat ook landlegers een strategische mobiliteit zouden kunnen verwerven die voorheen slechts was voorbehouden aan wie zijn militaire machtsmiddelen met zeetransport kon verplaatsen. Die strategische mobiliteit zou door een expansionistische mogendheid uit de continentale sfeer kunnen worden aangewend om zich metterdaad te verzekeren van de suprematie op het grootste landmassief ter wereld, vooropgesteld dat de veroveraar — anders dan zijn vele voorgangers uit de wereldgeschiedenis — behalve over de vereiste mobiliteit tevens zou beschikken over de onmisbare massale mankracht.

Dat grootste landmassief, gevormd door Europa, Azië en Afrika samen, betitelde Mackinder als „het Wereldeiland"; aangezien dat eiland niet alleen een onmetelijke rijkdom aan alle denkbare grondstoffen herbergde maar ook het gros van de wereldbevolking, moest wel duidelijk zijn dat de macht die het Wereldeiland beheerste daarmee tevens zou zijn verzekerd van de wereldheerschappij. Voor de continentale imperialisten zou het overigens niet eens nodig zijn het gehele Wereldeiland aan zich te onderwerpen, zij zouden kunnen volstaan met het beheersen van „het Hartland", de kern van Eurazië, waar de maritieme macht niet kon binnendringen omdat de natuurlijke barrières de scheepvaart beletten. Dat Hartland omvat het gros van het grondgebied van de huidige Sovjet-Unie alsmede een aantal Aziatische streken die dichter bij de kusten liggen maar daarvan zijn gescheiden door natuurlijke hindernissen; tot die gebieden behoren onder meer . . . Iran, Afghanistan, Tibet, Mongolië en een aanzienlijk deel van China. Mackinder beschreef het belang van dat gebied reeds in 1904, in een artikel met de veelzeggende titel *The geographical pivot of history*. Zijn opvattingen zou men gevoeglijk als tijdloos kunnen kwalificeren, want in grote trekken zijn zij nog steeds terug te vinden in de strategie der supermachten van onze dagen, zij het dat de natuurlijke ontoegankelijkheid van het Hartland moet worden gerelativeerd omdat ook de maritieme macht niet meer uitsluitend aan het gebruik van de waterwegen is gebonden.

Onder invloed van Mackinder kwam Haushofer tot zijn adviezen aan Hitler. Hij maakte zich daarbij tot doctrine hetgeen Mackinder had bedoeld als waarschuwing, namelijk de samenvatting die door de moderne strategen uit Mackinders Hartlandtheorie werd geëxtraheerd:

Who rules East Europe commands the Heartland;
who rules the Heartland commands the World-Island;
who rules the World-Island commands the World.

Begrijpelijk immers, dat een macht die reeds bezeten is van een expansiedrang in oostelijke richting, en die voor het verwezenlijken daarvan beschikt over voldoende mankracht alsmede over een toereikend geachte mobiliteit, zich gaarne zal willen meester maken van Oost-Europa als *de* citadel van waaruit het Hartland kan worden beheerst: uiteindelijk zouden dan de landstrijdkrachten nog slechts de maritieme macht van het Wereldeiland behoeven te verdrijven, voor zover die althans zou pogen zich in de Randgebieden staande te houden. Het was, zoals bekend, díé strategische operatie die ten slotte het vermogen van de continentale imperialisten bleek te boven te gaan. Daar faalde Hitler.

In het voorlaatste decennium van de twintigste eeuw heeft Mackinders waarschuwing nog nauwelijks aan waarde ingeboet. Zijn boek verdient ook nu nog grondig te worden bestudeerd, al doet de lezer verstandig de vorderingen van de moderne techniek daarbij niet te veronachtzamen. Het is goed tevens te bedenken dat de militaire theoretici van zowel de Sovjet-Unie als de Chinese Volksrepubliek fervente aanhangers zijn van de theorieën van Mackinder én Haushofer; geen wonder, want béíde staten bevinden zich reeds in de voor adspirant-wereldveroveraars gunstige uitgangspositie dat zij in het bezit zijn van een deel van het Hartland, al zijn zij dan ook — of misschien juist dáárom — voor het huidige elkaars felle tegenstrevers.

De Russische operatie tegen Afghanistan duidt er-

op dat het Kremlin onverkort vasthoudt aan de Hartlandtheorie, en derhalve de invloed van de maritieme macht uit de Randgebieden wil weren. Dat streven heeft inmiddels al aanzienlijke successen geboekt. Weliswaar slaagde het verdrijven van de zeemogendheden in Korea níét geheel volgens plan, maar de medestanders in Vietnam, Laos en Cambodja kweten zich naar behoren van hun taak; een vinger in de Indiase pap lijkt voor de maritieme groep voorshands een illusie, Thailand vreest een communistische inval, en aangezien ook Iran tot het Hartland moet worden gerekend valt het ergste te vrezen wanneer de Sovjet-Unie Haushofers geopolitieke axioma in praktijk brengt en het vacuüm opvult.

Het waarschuwende betoog van Mackinder gold de maritieme staten van zijn tijd. Helaas was het goeddeels aan dovemans oor gepreekt: het was slechts dank zij de eilandbewoners van het westelijke halfrond dat de ramp kon worden afgewend.

De continentale imperialisten van vandaag hanteren klaarblijkelijk een ander draaiboek; zij hebben het Hartland éérst bemachtigd en gelijktijdig hun maritieme macht opgebouwd, het gaat tháns nog om de Randgebieden. De vraag is dus inderdaad of Brezjnjev gaat slagen waar Hitler mistastte. Daarop zal bevestigend worden geantwoord indien men in de Randgebieden weigert het teken aan de wand te verstaan!

KONINKLIJKE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP

Op maandag **17 maart a.s.** houdt de vereniging een bijeenkomst in het Congresgebouw te Den Haag, geldende als Algemene Ledenvergadering in de zin der statuten, aanvangende te 19.30 uur. Voor de agenda zij verwezen naar het verenigingsorgaan Mars in Cathedra nr 44 van 15 januari jl.

In aansluiting daarop zal, aanvangende te 20.00 uur, voor leden en belangstellenden een inleiding worden gehouden over het onderwerp

Die strategische Bedeutung der zivilen Verteidigung im Bündnis und in der Bundesrepublik Deutschland

door Dr. Dr. Eichstädt, Präsident der Akademie für zivile Verteidigung. De voordracht zal worden gehouden in de Duitse taal, volgens onderstaand schema, en zal worden afgerond met de gebruikelijke gelegenheid tot discussie.

VORBEMERKUNG
Frage nach dem strategischen Stellenwert der ZV

BEGRIFF, ZIELE, FORMEN UND FAKTOREN MODERNER STRATEGIE
I. **Wandlungen des Strategiebegriffs**
1. Strategie als Kriegskunst
2. Strategie als Mittel der Politik
II. **Ziele und Formen moderner Strategie**
1. Ziele offensiver und defensiver Strategie
2. Formen der Strategie
a. Offensive Strategie
b. Defensive Strategie
jeweils auf aussenpolitischem, innenpolitischem ökonomischem und militärischem Gebiet.
III. **Innenpolitische Faktoren der Gesamtstrategie**
1. Abhängigkeit der Gesamtstrategie von innenpolitischen Faktoren
2. Fakoren der inneren Stabilität

DIE ROLLE DER ZIVILEN VERTEIDIGUNG IM BÜNDNIS
I. **Die NATO als Defensivbündnis**
1. Offensive Züge der Strategie des WP
2. Defensive Merkmale des NATO-Bündnisses
II. **NATO und zivile Verteidigung**
1. Die Empfehlungen vom Mai 1955
2. Gründe für die Vernachlässigung der zivilen NATO-Verteidigung
a. Struktur des Bündnisses, Aufgaben der ZV und Ausschüsse
b. *Wechselbeziehungen zwischen Abschreckungs*strategie und ZV
c. Die Rolle der Krisenbeherrschung
d. Die Ministerratsrichtlinie vom Frühjahr 1977
3. Zusammenfassung

DIE ROLLE DER ZIVILEN VERTEIDIGUNG IN DER BUNDESREPUBLIK
I. **Die ZV im System der Staatsfunktionen**
1. Staatsfunktionen und Bedrohung
2. Gesamtverteidigung als Zusammenfassung von militärischer und ziviler Verteidigung
3. Begriff der zivilen Verteidigung
II. **Funktionen und Aufgaben der zivilen Verteidigung in der Bundesrepublik**
1. Rolle der ZV bei der Krisenbewältigung
2. Bedeutung der ZV für die Herstellung der Verteidigungsbereitschaft
3. Aufgabengebiete der ZV
4. Strategische Bedeutung der ZV

WERTUNG UND AUSBLICK
I. Fehlen einer sicherheitspolitischen Gesamtkonzeption des Westens
II. Notwendigkeit einer Stärkung der Gesamtverteidigung